

IBRÁNYI MIHÁLY VÁRADI KAPITÁNY SZEREPE BETHLEN ISTVÁN 1636. ÉVI FELKELÉSÉBEN

IZSÉPY EDIT

I. Rákóczi György 1635-ben már ötödik esztendeje ült Erdély fejedelmi székén, de uralmát még mindig nem érezte teljesen biztonságosnak. Természetének eredendő bizalmatlanságát fokozta annak tudata, hogy az erdélyi rendek őt, a magyarországi főurat idegennek tekintik, s megerősítette Zólyomi lázadozása és Székely Mózesnek a portára futása.¹ Nem bízott csak saját embereiben, azokban, akiket maga emelt fel alacsonyabb sorból, ezek közé tartozott rokona, a vele egyidős Ibrányi Mihály. Ez év nyarán tette váradi kapitánnyá,² s a fontos végvár katonai parancsnokságán kívül megbízta azzal, hogy mindenről jelentést tegyen, ami a partiumban, a török hódoltságon és a szomszédos magyarországi megyékben történik. A Habsburg-párti főurak Rákóczit török barátsággal vádolták, de hogy a fejedelemnek a portával való kapcsolata milyen tiszta politikum volt, s mennyire hiányzott belőle a barátság, vagy egyéb érzelmi momentum, azt legélesebben ez évek politikája, Bethlen István támadásának visszaverése bizonyítja.

Ibrányi igyekezett megbízatásának lelkiismeretesen eleget tenni. Majd minden nap, sőt néha naponta többször is, hosszan, híven tudósította urát a törökök és a magyarok legkisebb mozdulásáról, s közölte a legkülönbözőbb, később gyakran megcáfolt híreket. Az Egyetemi Könyvtár kéziratárában és az Országos Levéltárban levő – kiadatlan – levelezésének elsőrendű érdekessége, hogy a korábban kiadott, általános politikai természetű dokumentumokat kiegészítve, a belső szervezés, mondhatnánk politikai belbiztonság vonatkozásában hoz új adatokat, szempontokat. Ezért véljük fontosnak közlésüket.

1635 december elején valami mozgolódást észlelt a partiumban. Veres Mihály és Fráter Pál, majd Bethlen Péter minden ezüst, arany marháikat Erdélyből kihozatva Ecsedbe vitték Bethlen István, a volt fejedelem, várába.³ Veres, hogy magát mentse, beárulta Fráter Pált, akit később Ibrányi fejedelemárulásért lecsukatott. Felháborodva írta Rákóczinak a váradi kapitány: „*Egieb dologban ... mind meglehet*

¹ Gyalókey Jenő: Zólyomi Dávid, Századok. 1917., és Erd. Orszgy. Eml. IX. 1883: 185–186., 340–380. I. Székely Mózesre uo. IX. 193–195., 377–378., 439. I. Székely M. 1633-ban futott el. 1635 végén az a hír, hogy Székely Havasalföldről törökkel, tatárral készül Erdélyre. 1635. dec. 26. S. patak, Debreczeni Tamás Ibrányi Mihálynak. Budapesti Egyetemi Könyvtár kéziratára. Litt. orig. gyűjtemény. 879. sz. (Később: EK.)

² 1636. végén már 17 hónapja van Váradon. 1636. dec. 9. Várad, Ibrányi M. Rákóczi Györgynek. EK. 899. sz.

³ 1635. dec. 9. Országos Levéltár. Gyulafehérvári Káptalan lt.ára. 12. Lymbus 1. (Később: OL.) Ha a levélíró nincs említve, akkor mindig Ibrányi Mihály Váradról s a címzett Rákóczi György.

az trefa es hazugsag, de az feidelmeknek eleteknek, feidelemsegeknek elfogiatasaban nem igen lehet trefa." Majd Győri Márton harmincados futott el Váradról.⁴

Ibrányi megbízta a hajdúk közt levő hű embereit, hogy figyeljék Ecsedet. December 28-án Érbagosról kapott jelentést: „*Ecsedben az ur minden hoza tartozokkal felette igen készül, pakoltatnak. Horvát István ismét ... Budára ment.*” Horvát Bethlen hívei közé tartozott. Ez már fölötte gyanús volt, a váradi kapitány tüstént közölte a fejedelemmel: „*Én nem tudom hova készülnek mostan kegyelmes uram, ha Husztra ... igen igen vigiazasom leszen oda is.*” Rögtön elrendelte, hogy Horvát Istvánt „*valaki elfogja en bizoni meg igertem az 12 haz iobbagiot neki Nagyságod kegyelmessegeből, mivel igen lator ember az, sokat is tudna mondani.*” A fejedelemnek pedig azt tanácsolja, hogy írjon ebben az ügyben a vezérnek, hogy ne engedjék el Budáról Horvátot. Közben ő is 50 lovast küld Horvát után, „*ha utiaban el kaphatnak*”.⁵

Volt-e alapja Ibrányiék gyanakodásának?

Bethlen István, Bethlen Gábor öccse, mint volt kormányzó és fejedelem, nem tudott alattvalóként élni, s gyakran érezte Rákóczi Györggyel, hogy fejedelemségét az ő trónról való lemondásának, idősebb fia és veje fegyveres segítségének köszönheti. Éveken át halogatta a hűségeskü letételét, s hogy ezt elkerülje, Husztról Ecsedre a magyar király fennhatósága alá költözött. Hálát a politikában nem lehet várni, még Rákóczinál simulékonyabb egyénektől sem. Bethlen István és Rákóczi György közt a kölcsönös gyanakodás és féltékenység évről évre egyre inkább elmérgesítette a helyzetet. Bethlen idősebbik fiának halála után birtokait, Monorát és Bábolnát Rákóczi, mint fiskalitást, visszaperelte. Vejét, Zólyomi Dávidot lecsukatta. Mikor másik fia Péter, véletlenül megölte egyik nemes szolgáját, s ezért a fejedelem perbe fogatta, az öreg Bethlen elhitette magával, hogy már fia élete is veszélyben forog. Pétert Ecseden hagyta, ő maga pedig 1636 jan. 12-én értékeit társzekerekre rakatta, és néhány száz katonával nagy titkon az egri pasához futott, hogy a török segítségét kérje fejedelemsége visszaszerzéséhez. Ugyanakkor kiáltványt intézett az erdélyi rendekhez, amelyben felsorolta sérelmeit, s Rákóczinak szemére vetette a fejedelemválasztási feltételek meg nem tartását. Ezért ő fegyvert fog Erdély szabadságának visszaszerzésére.⁶

Az egri pasa, majd utána Huszain budai vezér örömmel fogadta Bethlen Istvánt, remélve, hogy az erdélyiek belviszályából számukra sok haszon és ajándék származhat. Bethlenben alkalmas eszközt láttak, hogy általa Rákóczira és Erdélyre nyomást gyakoroljanak.

A gyanakvó Rákóczit nem érte váratlanul Bethlen elfutása, jelentőségét nem kicsinyelte le. Jól tudta, hogy a Bethlen névnek a portán, s Erdélyben is még nagy

⁴ Uo. és 1635. dec. 15. EK. 877. sz., dec. 24. EK. 878. sz., dec. 27. EK. 880. sz.

⁵ 1635. dec. 28. Érbagos, Virágházi Gáspár Ibrányinak. OL., és dec. 30. Ibrányi Rákóczinak. EK. 881. sz.

⁶ EOGyE. IX. 216–218. 1. Levelek Bethlen István támadása történetéhez 1636-ból. Közli Szilágyi S. Tört. Tár. 1884. Az 1636-iki mozgalmak történetéhez. Közli Gergely Samu. TT. 1885. I. Rákóczi György 1636-iki háborúja. Naima török történetíró leírása szerint. Közli Karácson I. Hadt. K. 1893. Okiratok Bethlen I. 1636. évi támadása történetéhez. Közli Lukinich I. TT. 1909. Lukinich I: Bethlen István támadása 1636-ban. Sz. 1910.

varázsa lehet. Ezért nyomoztatott erős kézzel mindazok után, akik összeköttetésben állhattak Bethlen Istvánnal. Megpróbálta Bethlen törekvéseit minden irányból ellensúlyozni. Február elején elrendelte, hogy Váradot és Székelyhidat egy eszten-deig való éléssel lássák el.⁷ Annak megmutatására pedig, hogy az ország nem Bethlen, hanem ő mögötte áll, összehívatta az országgyűlést. S az valóban azonosította magát Rákóczival és politikájával. A portára követet küldtek kérve, hogy Bethlen István alaptalan vádjainak hitelt ne adjanak. Rákóczi II. Ferdinánd és a nádor felé is igyekezett biztosítani magát.⁸

Ibrányi fő feladata Váradon egyelőre a vigyázás maradt. A városban is figyeltette az embereket s a partiumban is. „*Ugrai Giergi Nagyságodnak nilvan valo aruloia, tutta, hogi el vagion Betlen Istvan ... io volna rea vigiazni.*”

Mikor Bethlen István szabadosai kicsapdostak, Ibrányi lest akart vetni nekik, és becsalni az erdélyi részre, hogy elfoghassa őket. Bethlen emberét a Tisza körül azonban nem merte elfogatni, mert akkor a fejedelem pataki postáit is elfognák Bethlenék. Titkon lesetni igen nehéz Ecsed körül. Azt hallotta, hogy Bethlen már lement Budáról a portára, de ezt maga sem hiszi, míg meg nem bizonyosodik róla. „*En kegyelmes uram, el kezdtem hinni, hogy nem volt az (török) csaszarnak hirevel az Betlen Istvan elmeneteli.*”⁹ Rákóczi maga is ezt hitte, s bízott abban, hogy „*igen rosszul vagyon tul az tengeren császár dolga, nincs modjok az ide hadakozasban.*”¹⁰ A szultáni haderőt ez időben a sikertelen perzsa háború kötötte le, a fejedelem pártján levők ezért reménykedtek, hogy Bethlen terve nem fog sikerülni. Ibrányi rögtön örömmel közölt minden róla szóló rossz hírt. Kállóban a partiumi fő emberek azt mondták: Bethlent „*az Ur Isten mindetig oda veszese, soha haza ne iöiön, mert tugiuk azt ha mogia lehetne miniajonkra egi nagi romlast hozna.*”

Egy Budáról jött váradi ember „*bizonnial mongia, hogi meg untak ott Betlen Istvánt, csak alig hinnek, hogi (a törökök) ki adhatnak raita. Fekszik is mostan, igen roszul vagion, ... az premondaiait igen ala szallitottak. Az szolgálai igen igen nagi busulással vadnak, senki ... semi io remensegben nincsenek felöle. Egi nehani török ... mondota: az eordög vinne haza innnet az ven ebet.*” Ibrányi hozzáfűzte: „*de nem is el sokat (!), mert bu(j)aban is meg hal az minemü eoreg ember az.*”

A fia azonban nem nyugodhatott, „*Betlen Peter ... oda be Ecsedben hitegetne az embereket, ha ki oda menne, nem kimellene az aiandokot töle, de meg edig keves szaporaia volt.*” Csak Párducz Lukács ment be hozzá, akit Bethlen Péter Lengyelországba küldött, valószínűleg katonákat fogadni.

Mivel a hajdúság minden órában kész a fejedelem szolgálatára, a váradi kapitány bizakodón látta a helyzetet. „*En bizoni minden felöl io remensegben vagiok, csak onnan felül (Magyarországból) legien iol az dolog, az mint ertem Isten onnet is iol agia.*”¹¹

⁷ 1636. febr. 8. EK. 885. sz.

⁸ EOGyE. IX. 447–462. 1. Török-magyarkori Államokmánytár. Pest, 1869. II. 303–319. 1. Szilágyi Sándor: Rákóczy és Pázmány. (Rajzok és tanulmányok. I. k. 160. l.)

⁹ 1636. febr. 11. OL. és febr. 21. EK. 888. sz. és id. 885. sz.

¹⁰ A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése. Bp., 1875. 11. 1.

¹¹ Id. EK. 885. sz. és 1636. márc. 2., márc. 6. OL.

A kolozsvári országgyűlés harmadik törvénycikke az erdélyi rendek elszántságát tükrözte: „*Noha hatalmas császár ellen fegyvert szintén nem örömet akarnánk fogni ... mindazáltal szerelmes hazánk szabadságáért ... az Nagyságod ... fejedelmi állapotjának köztünk megtartásáért készek lesziünk életünket elfogyatni.*”¹²

Budáról március elején egy csauszt küldtek a fejedelemhez Erdélybe. Ez megállt Váradon, és nagy esküvéssel igyekezett Rákóczihoz nézve kedvező híreket mondani. Azt állította, hogy ezzel a követségével „*tízezer tallér érőt*” szolgál Rákóczinak. „*Ebben az útjában sohult nem hallotta, hoga Betlen Istvant kivantak volna fejedelemnek, hanem mind Nagyságodat aldottak, es Betlen Istvant atkoztak, (azt kívánták, hoga) Isten soha haza se hozza.*” A váradi kapitány ugyan fenntartással fogadta a török szavait, „*ha mind igaz volna az mint beszél, meg erdemelne az adomot.*” A csausz kérte Ibrányit, hogy Rákóczi ne fogadjon hadat, „*mert mind iol leszen az dolog.*” Ibrányi megmagyarázta a töröknek, hogy fejedelme nem a szultán ellen fegyverkezik, „*de ha kivantatik Betlen Istvan ellen meg akaria magat ... oltalmazni.*” Eldicsékszik neki, hogy „*az sok io vitez emberek magok kinalkodnak Betlen Istvan ellen, ... el haitiak az asot, kapat ugi iöve fegiverel az mi kegyelmes urunk melle.*” Csakugyan még aznap jött Váradra a Tisza mellől egy hadnagy néhány emberrel, s felajánlották kardjukat.

A jó hírekkel együtt ellenkezők is szállongtak. A szolnoki bég azt híresztelte, hogy a portáról Székely Mózes már el is indult a fejedelmi bottal és zászlóval. Budán majd meglátják kinek kell a fejedelemséget adni, neki, vagy Bethlennek.¹³

A törökök is igyekeztek híreket szerezni. Muharem szolnoki bég március elején kifaggatta a kereki bírót, hogy micsoda hadat vitt a fejedelem Váradra. A falusi bíró óvatosan felelt: „*En nem tudom Nagyságos uram, micsoda had, latom, hoga sokan vadnak az varban, de menni es honnet valok en azt nem tudom.*” A bég nem titkolta: „*no iambor, rövid nap mas hirt hallotok, ha Isten akaria Betlen Istvan bizoni a feiedelem.*”

A különböző rémhírek hatására a Kúnság népe el akart futni, „*igen költöznek ide fel, az ki eljöhet közülök.*”¹⁴

A helyzet mintha lassan elcsendesedne, levél küldésekkel, követjárásokkal telik az idő Buda, Fehérvár és a porta között. Ibrányi titkon parasztembereket is járatott Budára hírszerzőkül.

Bethlen Péter 16 lovasának sikerült Budáról eljutnia Ecsedbe. Ibrányi igen mérgelődött, hogy a hajdúk nem vették észre idejében.

A szolnoki törökök azzal bíztatták a bihari, hódoltsági parasztot: „*menj haza iambor, szancsatok, vessetek, semit ne feljete.*”¹⁵

A májusban összeült fehérvári országgyűlés megerősítette a februári kolozsvári gyűlés határozatait, egyhangúlag támogatta Rákóczit, s egyúttal a Bethlen Istvánnal való békés megegyezést sürgette. Ekkor már világos volt, hogy követküldéssel és törvénycikkekkel a kérdés meg nem oldható. Mindkét fél szerint a másik az oka a békés megegyezés eredménytelenségének.

¹² EOGyE. IX. 461. I.

¹³ 1636. márc. 11. OL.

¹⁴ 1636. márc. 13. OL.

¹⁵ 1636 ápr. 6. és ápr. 18. OL.

Május végén nyilvánvalóvá lett, hogy a látszólagos nyugalom, csak a vihar előtti csend volt, az erőgyűjtés időszaka. Rákóczi megbizonyosodott a porta kétszínű magatartásából és a nádor ellenségeskedéséből, hogy a két császár közül egyik támogatására sem számíthat.¹⁶

A szoboszlói kapitány megtudta Bethlenék egy Kassára küldött leveléből, hogy a budai vezérnek s a boszniai pasának megjött a portáról a parancs, hogy mihelyt széna lesz, indítsák a hadat.¹⁷

Júniusban az Erdőhátról hozták a hírt, hogy Gyula körül nagy készüléssel gyülekeznek a temesvári és csanádi törökök s a lippaiakat is várják. A falus bírót faggatták, hogy a Körösök gázlóin ér-e nyeregig a víz? A szalontai hajdúkapitány erősítést kért Váradról, „*mert igen közel vagiunk Giulahoz, ket-harom ora alatt probalhatnak, mert az ut szaraz most.*”

A gyulai törökök a szandzsák minden falujából szekereket követeltek. Szolnok körül is „*szörnyen gyűjtik*” a szekereket. A törökök azt mondják, csak a tatárookra várnak.¹⁸

A budai és temesvári pasák az egész hadjáratot csupán vértelen felvonulásnak, vagy könnyű győzelemnek képelték.

Az előkészületek mindkét félnél lassan folytak. A fejedelem a hajdúkon kívül Sziléziában és Lengyelországban is fogadott katonákat. Váradra augusztus végén megérkezett Huszár Mátyás főkapitány a marosszéki székelyekkel. Ibrányi büszkélkedett vele: „*mi is sok szep hadal vagiunk, mostan is iötest iö utanunk ... Ejel napal az Nagyságod szolgatiaban vagiunk foglalatosok. Imar ez el valik nem sokara az minek meg kel lenni, csak Nagyságodnak mas felöl valo ellensege ne legien, ennek, [Bethlenéknek] Istent segítsegül hivan, meg gatolhatiuk ut[j]at.*”¹⁹

Bethlen István még szeptember 7-én is Budán van, bár jóval korábban azt híresztelték, hogy már elindult, majd azt, hogy augusztus 29-én levitték a Dunán török táborra.

Nemcsak Ibrányi tudakozódott folytonosan, aki még a jeneieknek is megparancsolta, hogy küldjenek ki hírszerzőket, hanem a budai vezér is. Megkérdezte a Budán járt debreceniektől, hogy van-e ott erdélyi tábor, s vívják-e még Bethlenék huszti várát? A tagadó válaszoknak igen örült a vezér.

A váradi kapitány aggódva figyelmeztette urát: „*Azon leszünk it kin is gondot ad(j)unk egi reszenek, csak magiaroktol ne legien tartasunk. Nagyságod ot ben igen vigiazzon kegyelmes uram, mert en ot ben valo partiütestől feltem Nagyságodat, mert meg edig mind azval biztatta magat az törökök előtt Betlen Istvan, hagi az orszagbelijek hijak eotet.*”²⁰ A falusi bírónak is azt mondják, hogy 22 erdélyi úr hívja levélben Bethlent, hogy „*bizvast be mehet.*”²¹

Rákóczi György szempontjából igen fontos volt a hajdúság állásfoglalása. A budai vezér számított arra, hogy a szabolcsi hajdúk nem fognak mozdulni. A ná-

¹⁶ EOGyE. IX. 231–235., 505–514. l.

¹⁷ 1636. máj. 24. Debrecen, Kistóti és Ugrai L. Ibrányinak. OL.

¹⁸ 1636. jún. 22. és 30. Szalonta, Jothe Gergely Ibrányinak. OL.

¹⁹ 1636. szept. 1. Várad, Ibrányi Rákóczi Györgynek. OL.

²⁰ 1636. szept. 4. OL.

²¹ 1636. szept. 7., Keresztszeg, Kis Márton Ibrányinak. OL.

dor el is rendelte a Szabolcs vármegyéhez, tehát a királyi Magyarországhoz, tartozó hajdúvárosoknak, hogy minden marhájukat, feleségüket, gyermekeiket Kálló mellé vigyék, maguk azonban ne mozduljanak. A török arra fog indulni Rákóczi ellen, de a hajdúkat nem fogja bántani.

A hajdúk Szoboszlón tartott gyűlésükön azonban azt határozták, hogy nem hajtják el állataikat, s nem mozdulnak. Ha pedig ellenség jönne rájuk, táborba szállnak, és soha el nem állnak a bihari hajdúság mellől. Ők Erdély ellen nem támadnak, hanem együtt élnek, halnak. Ibrányi szerint az csak a nádor praktikája, hogy az erdélyi fejedelemtől elszakassza a hajdúkat, „*es annak utanna nem volna hova bizniok es ugi banhatnak velek az mint eo akarna.*”²²

Váradon Ibrányi nem bízott Kornis Zsigmond bihari főispánban, Bethlen régi jó barátjában, sem a főispán hú embereiben Nadányi Mihályban és Vér Mihályban. Kornis összehívatta a megyegyűlést, Ibrányi is elmegy oda, „*meglatom, kinek hol iar az elmeie. ... Nagi sottogasban vadnak az eo partiai. ... Egieb rendek meg edig Istennek hala mind iol viseltek magokat.*”

Váradot jó rendben akarta maga mögött hagyni Ibrányi. A várban a munkácsi és makovikai gyalogokat hagyta, mert azok „*nagy hüségben is viselik magokat Nagyságodhoz.*” A fizetett gyalogokból kétszáz itt maradna, százat pedig magával vinne a Patakról legutoljára jött gyalogokkal együtt. Az gyűlevész népség, arra nem bízna a várat, míg a hadban jó lesz. Váradon összesen 338 gyalog maradna. „*Tisza, Szamos ket felen holmi io legeni leszén, bizoni mindreia iő az törökre.* – írta bizakodón s hozzátette: – *de agia Isten bar ne kellessek .... Szinten most kellene penig ecer az katonaknak is az fizetes, ugi volna iob kedve az hadakozashoz.*” Két nap múlva ismét megemlíti: „*Ha Nagyságod penzt nem küld, felek valami nagi fogiatkozastol az szükseg ideien.*” Vagyis attól, hogy majd Bethlenékhez mennek át a katonák. De még szeptember 15-én is „*az egesz fizetet had mind fizetetlen,*” s huszadika körül azt rendeli Rákóczi, hogy Ibrányi a magáéból fizessen ezer forintot a katonáknak.²³ Maga is tudta, hogy most kell a pénz. Szeptember végén sürgette a feleségét: „*Küldd édesem éjjel nappal az tízezer forintot, az 6000 tallért is hozasd be minél hamarébb. Most kell költenünk édesem, mást ad az ur isten érette.*”²⁴ De ezt a pénzt nem a váradiaknak szánta Rákóczi, hanem az idegen hadaknak.

A váradi kapitány Közép-Szolnok és Kraszna megyének elrendelte, hogy üljenek fel, s ha biztos hír jön a török jöveteléről, mindjárt csatlakozzanak a váradi hadhoz. Bihar vármegye gyűlésén a nemesek mind megegyeztek a felülésen, csupán Nadányi és Vér ellenezte. „*Maga Kornis uram csak egiet sem szolt, csak hallgatot.*”

Ibrányi kérte a fejedelmet, hogy feleségét és fiait Váradra küldje, „*it Varadon batorsagos lakasa lehetne eo Nagyságoknak, mert it csak az Istentől kellene felni, (török) csaszar szemelie szerint ki nem iő. ... Ha eo Nagyságok heliben lesznek, könib Nagyságodnak sok io vitezél lova haton forgodni.*”

²² 1636. szept. 7. Várad, Ibrányi Rákóczinak. OL.

²³ 1636. szept. 9., 15., 16. és 21. OL. Október végén ismét nehezen fizetnek. „*Az gyalognak kitölt havok, az várbelieknek perceptor nem fizethet, azoknak is meg kell fizetnem, ilyen állapotban nem halaszthatni el, Munkácsról negyedfélezer forintot hoztak.*” Várad, 1636, okt. 30. Rákócziné Rákóczi Györgynek. „*Az váradi perceptort édesem meg kell riasztani, az vitézlő nép fizetésére gondja legyen, ne támaszkodjék redd.*” Nov. 11. Rákóczi Gy. nejének. Id. Családi levelezés. 30 és 38. l.

²⁴ Uo. 18. l. 1636. szept. 30.

Chernel György, a fejedelem magyarországi megbízottja arról tudósította Ibrányit, hogy némelyik ottani úr krokodilus módjára szánakozik Rákóczin. „*Engedie Isten, hagi inkább irigikegiének gonoszakaroí rea.*”²⁵

A törökök egyre több előkészületet tettek. A szolnoki Muharem bég ácsokat, kovácsokat és vasat kívánt Debrecentől a szolnoki híd csináltatására. Az egri pasa pedig szekereket.

A hírszerzés bizonytalanságát mutatja, hogy Váradra szeptember 12-én egyszerre érkeztek a különböző hírek: a budai vezér már Szolnokon van; csak hétfőn jön meg; csak két hét múlva érkezik. Valójában végül szept. 21-én ért Szolnokra Huszain pasa.²⁶ Bethlen István még ekkor is azt híresztelte, hogyha Rákóczi engedni fog az ő kívánságának, kevesed magával megy be, ha azonban nem enged, akkor sereggel megy Erdélybe.²⁷

Eddig időnyerés okából azzal bíztatták a portán Rákóczi követeit, hogy Bethlen Istvánt a Héttoronyba zárják, s közben kiadták a szultáni fermánt, mely a budai vezért szerdára tette, Rákóczit felszólította, hogy hagyja el a fejedelemséget, a rendeket pedig, hogy válasszanak más fejedelmet. Budáról Ali csausz Váradon át ment be Erdélybe, a fermánokkal.²⁸ A csausz megmondta, hogy ő nem árul „*zsákban macskát*” azért küldték, hogy Bethlen István levelét elvigye Erdély rendjeinek. Ibrányi csak annyit jegyez meg jelentésében: „*Ertven ez dolgot ugian különben kel az dologhoz fogni.*”²⁹

Bethlen István ugyanekkor a hajdúvárosoknak is írt. Ennek a levélnek csak a másolatát küldte be a debreceni bíró, mire Ibrányi nagy haragra gerjedt, a debreceni embert vasra verette, sőt megfenyegette a bírót, hogy őt is vasra vereti, ha a levelet már továbbküldte. A hajdúk azonban bevitték Váradra a leveleket, „*azval nem sokat hasznalt [magának] Betlen uram*” – enyhült meg három nap múlva Ibrányi, mikor megtudta, hogy a debreceniek térdre könyörögtek a vezérnek, hogy ne velük küldje a leveleket. „*Sok igaiok vagion minden felől.*”³⁰

A váradi kapitány megtudva, hogy a temesvári basa már Gyulán van, megkettőzte előkészületeit. Szept. 16-ra a bihari hajdúkapitányokat berendelte Váradra, megajándékozta őket, kit posztóval, kit arannyal, s megmondta nekik, hogy készen álljanak. „*Azok Nagyságodnak mind feienkint igaz hívei ... Az mas parton valo haidusag is meg edig ... igen io akarattal voltak, ... ha most el nem csabittiak eoköt azok is el nem szakadnak tőlönk.*”³¹

Közben ugyanis Bethlen Péter igyekezett a szabolcsi hajdúkat a maguk pártjára vonni. Majd szeptember közepén maga is elment Ecsedből százötven lovassal az apja után.³² Azt híresztelik, hogy „*szep könyen, keves ember kar nélkül megen*

²⁵ 1636. szept. 11. Ónod, Chernel György Ibrányinak. OL.

²⁶ TT. 1884. 308. l.

²⁷ 1636. szept. 12. OL.

²⁸ T.m. Államokmt. II. 401. l., EOGyE. IX., 542. l.

²⁹ 1636. szept. 13. OL.

³⁰ EOGyE. IX. 547. l., 1636. szept. 14. és 17. OL.

³¹ 1636. szept. 16. OL.

³² 1636. szept. 11. és 16. Ibrányi Rákóczinak. OL.

be Betlen István az erdéli fejedelemségre, mert elmesen meg vetete az agyat s könnyen rea is fekkhetik.”³³

Rákóczi bár tudta, hogy II. Ferdinánd s a felsőmagyarországiak segítségére nem számíthat, nem hátrált meg. Évek szívós munkájával gazdaságilag jól megalapozta fejedelmi hatalmát, az erdélyi rendeket kezében tartotta. A bihariak és a hajdúk törökellenességét jól ismerve, Máté havasalföldi vajdával pedig szövetséget kötve döntő lépésre határozta magát. A fermánt hozó Ali csautzt bezáratta, az erdélyi sereget pedig szept. 16-ra Tordára rendelte. Ott adták át a fermánt a rendeknek, akik a portának ellenszegülve nem választottak más fejedelmet, hanem elrendelték a táborba szállást.³⁴

A Váradra gyűlt hadak élére Rákóczi Kornis Zsigmondot rendelte. Ibrányit felhábortotta ez a parancs, hiszen eddig sem bízott a bihari főispánban. „Ez mai nap inkab le teszem az varadi kapitanisagot; mar ha szegeni legeni vagiok is, de edig becsüiletemre [!] eotem kenieremet, ez utan is kesz leszek mint egi szegeni legeni szolgálnom Nagyságodnak, de en tudom soha vele meg nem alk(ud)hatonk. Mindazaltal az Nagyságod io teczese szerent legien.”³⁵

Váradról Ibrányi szept. 20-án indult ki a váradi katonákkal meg a hajdúkkal, Kornis a biharvármegyei, Huszár Mátyás a marosszéki katonákkal. „It bizoni mind io szivel indulnak az emberek, ket, vagi harom rosz emberen kívül ..., vagion is bizoni vigiazas reiaiok, kival(t)kepen N[adányi] M[ihályra].” Elindulása előtt igyekezett legyőzni Kornis iránti ellenszenvét, s megnyugtadni a fejedelmet: „Kornis uram ... velem is io correspondentiat tartvan az Nagyságod szolgálattiban iol fog az dolog lenni. En kesz is leszek minden io dologban [Kornis] eo Nagyságával egiertteni, de en nekem is meg kell kegyelmes uram az Nagyságodtól reiam bizatot tisztemnek felelnem.”

A lelkesedés azonban egymagában nem elég. A váradi kapitány tudta, hogy fizetetlen hadakkal nem lehet csatába indulni, s ezért nagy nehezen előteremtette a kántorpénzek (negyedévi fizetés) és hópénzek felét. Az egyik hadnak „az magam kicsini költségemből adok.” A fejedelmet óva inti: „Csak igen igen io vigiazásban legien Nagyságod. Ha onnet Havasalfő[l]de felől nem leszen valami derek erő, hiszem ... ezek [Bethlenék] vegben nem viszik elszant dolgokat, meg veri az Ur ... eököt. Ha penig csak egi felől való derekas ereiek lenne, soha be nem kel varni az országban, hanem az ország hadanak is eleiben kel iőni.”³⁶

Ibrányi leveleket küldött a magyarországi vármegyéknek, „akarvan ertesekre adnunk mi vegre kellett kiszállanunk.”

Esztárnál, a Berettyó mellett ütöttek először tábort. Mintha Balassi Bálint ideje elevevett volna fel. „Oli szep kopias seregekkel iöttönk, magonk is csodalkoztatunk raita ... még a Berettion tul valo haidusagot fel nem ültettük volt, imar ezutan minden nap szaporodunk, csak onnet ne legien tartasa Nagyságodnak, mert soha anni török nincsen, hagi az ország hadaival egiüt ellene nem allhatnank. Soha

³³ 1636. szept. 20. Dada, Nagyidaí György Ibrányinak. OL.

³⁴ EOGyE. IX. 241. l.

³⁵ Id. levél szept. 17.

³⁶ 1636. szept. 19. OL.

iob kedvet nem lattam ennel az hadaknal,” A katonák szeretnének ráütni a szolnoki törökökre, de Ibrányi tudja, hogy annak még nem jött el az ideje.

Várad várát *„oli allapottal hattam kegyelmes uram, nem kel felteni, feleségem, giermekem ennekem is ot ben vagion.”*³⁷ Nemsokára megérkezett a fejedelemasszony két fiával együtt.

A fejedelemmel jövő erdélyi hadnál hasonlóképp jó a hangulat. *„Az hadak vigan gyülekeznek s jönnek ... az szegén hazának, nemzetnek szabadságában s megmaradásában is forog az ügy.”* – írta Rákóczi György³⁸, s nála ez nem csak retorikai szólam, ő valóban hitt a maga ügyének igazában. Tudta, hogy Erdély nem szakadhat el a portától, követei állandóan hangoztatták hűségét, de nem akart akaratlan báb lenni a pasák kezében, s fegyverrel védte meg jogait.

A török tábor szept. 27-én költözött át a Tiszán, majd a budai vezér Szarvas felé indult Bethlen Istvánnal és a boszniai pasával együtt. A temesvári pasa már a szarvasi hídhoz érkezett. Ibrányi kémei szerint nincsenek többen hét vagy nyolcadfélezernél. Egy elfogott iszphábia szerint azonban a török had *„vagon 11 vagi 12 ezer mindenestől.”* Ekkor Ibrányi Újfalunál volt, a szabolcsi hajdúk pedig tőle két mérföldre táboroztak. A bihari hajdúkapitányok kérésére, hogy bocsássanak melléjük kétezer lovast, azt válaszolták a szabolcsiak, hogy mindnyájan melléjük jönnek, s aki ezt ellenezné azt darabokra vagdalják. A szoboszlói és böszörményi kapitányok már megérkeztek Ibrányihoz, aki megajándékozta őket.³⁹ A hat hajdú zászlóaljjal és kétezer marosszéki székellyel együtt mintegy tizenötezren lehetnek.⁴⁰ Majd Szalonta közelébe szállottak, mert attól lehetett tartani, hogy a hajdúvárost felégeti a török.

A fejedelem október 5-én Sebes vára alatt volt, s azt parancsolta, hogy várjanak míg megérkezik az erdélyi hadakkal.

Bethlen István másnap arra bízta a törököket, hogy addig üssenek Ibrányiékra, amíg meg nem érkezik Rákóczi serege. A budai vezér Gyulán maradt, de a temesvári Bekir pasa nagy hévvel elindult.

Naplementekor találkozott a két sereg. A váradiak *„rettenetes kopjatöréssel”* bátran felvették a harcot a törökökkel. Az első nagy összecsapás után azonban nem tudták mit kell tenni, hiányzott az egységes, erőskezű vezetés. Kornis ugyan szép beszéddel és jó példával buzdította embereit. Ibrányit azonban lova elragadta,⁴¹ és a fegyelmezetlen katonák egy része is futni kezdett. A leszálló sötétség hamarosan véget vetett a harcnak. Egyik fél sem érezhette győztesnek magát. Kornisék bele nyugodtak ebbe, Győri Jakab hajdúhadnagy azonban nem. Jót tudva törökül kikémlelte az ellenséget, majd háromszáz főnyi merész csapatával oly éktelen lár-

³⁷ 1636. szept. 21. OL.

³⁸ A két Rákóczy ... családi lev. 15–16. l.

³⁹ 1636. szept. 28. OL. Vö.: *„Az más párti hajdúk csak hat zászlóalja segítséget bocsátottanak mellénk ... De bezzeg nagyobb jó akaratjokat reménylettük ... biztatnak azért, hogy ha kívánságunk ugyan mind el jönnek, ... Istennek hála náluk nélkül is elegen vagyunk.”* Kornis Zs. levele. TT. 1884. 501. l.

⁴⁰ TT. 1909. 394. l. Vö.: Beke-Barabás id.m. 332. l.

⁴¹ *„Egy pej török lovam ... úgy elragadott, hogy ... nem bírhattam véle ... Ezen szorosságban eszembe jutott, hogy netalán Isten azért akar megbüntetni, mivel 1636-ban... megcsúfoltam Ibrányi Mihályt lova elragadásáról.”* Kemény János Önéletírása. Bp., 1959. 241. l.

mával tört a török táborra, hogy azok azt hitték megérkezett a főszereg Rákóczi-val, s fejvesztetten, egymást tiporva megszaladtak. Tízannyi török veszett, mint az előző délutáni csatában, mert a sötétben a mocsarakba futottak, közülük sokat elfogtak, vagy agyonvertek másnap a környékbeli jobbágyok.⁴² Bethlen István csak nagy nehezen vergődött el Gyulára. Még ekkor nem gondolta, hogy ez az éjszakai harc döntötte el a sorsát, de elismerte visszavonulásukat.⁴³ A szalontai harcról még sokáig meséltek a hajdúk. Történetét Arany János külön betétként szőtte bele a Toldi szerelme hatodik énekébe.

Másnap reggel Váradról Ibrányi így számolt be a helyzetről: „Egi nehani lovas-sal mentem vala ki vigiazasnak okaert az mezőre, egi lovas erkezek Szalonta felől, azt beszelle, hoga az törököknek minden seregei meg futamodtanak volt, igen sok fő török veszet ... Az budai giömliak zaszloia it ben vagion, igen szep zaszlo, ha Isten Nagyságodat befele hozza, ki viszem Nagyságod eleiben. Most ismet el bocsatottam Szalonta fele (embereket), hoga meg tugiak bizonnial hol lehessen az török tabor. Nagyságodnak Kornis uram eo Nagysága es Huszar uram eo kegyelme mindeneket meg tud mondani. En soha magiart nagjeb batorsagal nem lattam ellensegre reia menni, mint ot reia mentönk vala, de hoga eczaka is lön, igen bokros is vala az harcz heli, nekünk is el kelle iönünk. Csak Isten hozza Nagyságodat, ehez ujban hozza kel készülni, rea kel menünk.”⁴⁴

Később őszintén bevallotta: „de bizoni ta(v)ul nezük vala mi azt, mikor ezek (a mezei hadak) napestig ani sok poganisagal vagdalkoznak vala; bizoni eleb reank iő vala az poganisag, ha ezek nem tartoztattiak vala; en bocsatottam vala el Giöri Jakobot, hoga meglassa, ha ugian reiank iönne az török. Ember modon meg is latta, mert eleven törököt es feiet küldé előnkben. Ugi vagion kegyelmes uram, mi is probalank azutan valamit, kentelenek valank vele, de az Ur Isten vere meg eoköt. Erről Nagyságodnak sokat es igazat is tudnek írni.”⁴⁵

A szalontai csata után egy héttel a budai vezér serege megindult Lippa felé. Rákóczi hada ekkor már Várad alatt volt, s a fejedelem támadni akart. Szép szóval, ígérettel és néhány úr lecsukásával vette rá az erdélyieket, hogy „nagy víg és kész szívvel” tovább induljanak Lippára.⁴⁶ „Itt is az statusokban oly indulatot s készséget tapasztaltunk hazájok, szabadságok óalmazásában ugyan realitással is, hogy bizony ha azt a porta elhitte volna, soha Bethlen István szavának hitelt nem adott volna s fegyverrel szabadságokat nem igyekezte [!] volna sértegetni ... athnaméja ellen.”⁴⁷

⁴² Uo. 216–217. l. Szalárdi János Siralmas magyar krónikája. Pest, 1853. 112–118. h., Körössy György ... följegyzései a XVII. sz.-ban. Sz. 1875.

⁴³ (Okt.) „6. ... az nap levén meg ... egy kevés ütközés, ki miá az Kornis Sigmond urammal való had éjszaka el futa, az mi hadunk is vissza jöve, nem adván helyt az tömösvári Bekir pasa ... az mi tetszésünknek, hogy azon helyben várjuk meg az virradat.” TT. 1884. Naima is beismeri, hogy sok török veszett a mocsárba. HK. 1893.

⁴⁴ 1636. okt. 7. OL.

⁴⁵ 1636. dec. 30. EK. 901. sz. A szalontai harcot évek múlva se feledték a törökök. 1642-ben, amikor újra fenyegetőztek, hogy Székely Mózzal sok török készül Erdélyre, figyelmeztette őket egy debreceni ember: „tugiatok e, mint jaratok Szalontanal, ez utan is szinten ugi jarnatok. Ere az török azt felelte: Ho, ho jambor, bizoni nem ugi mennek most, mint akor, tatar is leszen sok az törökel.” 1642. júl. 6. OL.

⁴⁶ Kemény J. id. mű 219–220. l.

⁴⁷ TT. 1909.

A törökök harci kedve Szalonta óta igen megcsappant. Huszain budai vezér már látta, hogy az erdélyiek nem fognak elszakadni fejedelmüktől, Bethlen István csak hitegette őket a könnyű diadallal.

A szalontai hajdúk Győri Jakabék sikerén felbuzdúlva el akarták hajtani a gyulai törökök marháit, azonban a nagy felhőszadások miatt a Körösök úgy megáradtak, s olyan vizesek lettek a rétek, hogy tervükről le kellett mondaniok. A rossz idő siettette az egész háborúság befejezését.

A nemsikerült fejedelemszerzés miatt egymásnak estek a törökök. A budai vezér haragjában megölette a gyulai alajbéget. Erre mind hazaszöktek a táborból a gyulai főemberek.⁴⁸ Szent Demeter napja (okt. 26.) után különben sem szerettek hadakozni a törökök. Velük ellentétben a fejedelmi sereg harci kedve fokozódott. Még november végén is folytak kisebb csatározások. A váradiak *„ide ki egi nehani helien vertek fel a törököt, mostan is valóban vadnak raita, ahol kaphatiak őket.”* Sőt decemberben sem szűnt meg a *„csatázás”*. Ekkor Ibrányi megkérdezte Rákóczi, hogy ezeket tiltsa-e, vagy megengedje.⁴⁹

A pasák már korábban kezdtek hajolni a békességre. A temesvári pasa október 22-én vállalkozott az első lépések megtételére. Mindkét részről kezeseket cseréltek, majd Lippán megkötötték a törökkel a fegyverszünetet. A vezér november végén visszament Budára, a torábbi tárgyalásokat a tihájára bízva. A törököknek az volt a fontos, hogy Rákóczi 40 000 tallért ígért a szultánnak és 10 000-et a kajmekámnak, továbbá, hogy Derecskéről kitelepíti a hajdúkat.⁵⁰

Nehezebben ment a megegyezés Bethlen Istvánnal, végül a topai (1630. okt.-i) egyezkedés alapján békét kötöttek. Bethlen bántódás nélkül hazamehetett Erdélybe, fiával együtt megtartotta birtokait, emberei is amnesztiát kaptak, sőt Zólyomi elbocsátását is megígérte a fejedelem. December 1. és 4-én a fejedelem s a rendek kiállították a békeokiratokat, majd Temesvárt kicserélték a diplomákat. Bethlen Péter az apjához hasonló térítvényt írt alá Ecseden december 24-én. A budai vezér Murád szultán nevében Budán még e hó végén kiállította a békét megerősítő fermánt.⁵¹

„Ennek utánna is minden Nagyságod ellen való törekedők, minden ellensegi csak a híre előtt is fussanak, oszoljanak” – kívánta a hűséges Ibrányi.⁵² Látszólag a viszály befejezést nyert, de mégsem simul el egykönnyen.

A békesség megkötésével már nem volt szükség annyi katonára, csak a fejedelmi hadakra. Rákóczi december 6-án még azt parancsolta Ibrányinak, hogy Győri Jakab és más mezei hadnagyok katonáinak Várad körül rendeljen szállást. A váradi kapitány nagyon húzódozott ettől, mert ha nemes emberek falvait jelöli ki, azok *„maid mind ellensegeim lesznek az Nagyságodhoz valói igaz, tökeletes szolgálato mert.”* Kérte, hogy ezzel a gonddal ne terhelje a fejedelem.⁵³

⁴⁸ 1636. okt. 25. Szalonta, Makai János Ibrányinak. OL.

⁴⁹ 1636. dec. 4. EK. 897. sz. és dátum nélkül, dec. 9. kr. OL.

⁵⁰ EOGyE. IX. 246. l., T.m. Áll. okmt. II. 419–424. l., A két Rákóczy ... családi lev. 29. l.

⁵¹ EOGyE. IX. 579–588. l., T.m. Áo. II. 476. l.

⁵² Id. levél dec. 4.

⁵³ 1636. dec. 9. EK. 899. sz.

A helyzet súlyosbodott, mikor Rákóczi, aki feleslegesen egy poltúrát sem adott ki, úgy látta, már nincs szüksége a mezei hadakra. Ezért december 20-án elrendelte, hogy Ibrányi bocsássa el a mezei katonákat. A váradi kapitány mindig készségesen teljesítette fejedelme parancsát, ez ellen azonban még ő is lázadozott. A mezei hadak nagy része nincstelen földönfutókból állott, akik egy szál kardjukból éltek, s télvíz idején sehova se mehettek. Épp karácsony előtt bocsássa szabadon azokat, akik Szalontánál kivívták a győzelmet? A fejedelem parancsára Szalárdra rendelte a mezei hadat, s négyszáz váradi katonát vitt magával. „*Eok azt tuttak niavaliasok, hofi ... fizetést adok nekik ... En is inkább mentem volna messze földre, hofi sem mint ollian dologert mentem volna közikben, de az Nagyságod kegyelmes parancsolattia szerent kellett cselekednem. Sok szamtalan zajgas volt közöttök, ha felesed magamal nem voltam volna, mas dolog is törtenhetet volna.*” Ibrányira is nagyon megharagudtak, mert sok ígérettel, adománnyal hívta ide őket, „*a szükség idejen ... Meg esküvenek mind ... haidu modon, soha Nagyságodnak nem szolgálnak.*” A Felsőmagyarországról jött katonák nem mernek visszamenni, mert mind vasra verik őket, mint szökevényeket. „*Sok volt ollian közöttök csak egy penze sem volt, sem soholt telre valo takarmania ... nagon sirt sok benne, kivalt kepen az Kenez Giörgi hadaban voltanak tul az Tiszan valok.*” Húszt lovast, nagy könyörgésre elszállásolt Diószegen néhány napra. A három hajdúhadnagyot nem bocsátotta el Ibrányi, hanem a fejedelem parancsa szerint beküldi Erdélybe és többször is felemeli szavát mellettük. „*Bizoni kegyelmes uram sokat is szolgálnak csak az első állapotban kival(t)kepen, Ha egy vitez ember vagion bizoni Geöri Jakab is az, Kenez Giorgi is vitez ember ... Török Janos is io egy legeni, csak hofi ugi veszem eszembe kegyelmes uram, hofi az szegeni legeni viszen sok dologot vegben, az uraim [pedig] magoknak vindikaliak az gloriijat*” – célzott Kornisra.⁵⁴

A hajdúk szolgálatára mindig számíthattak az erdélyi fejedelmek, ezért Rákóczi György szűkmarkúsága több mint zsugoriság, politikai hiba volt. Nincs nyoma annak, hogy parancsát megváltoztatta volna. Egy év múlva Ibrányi ház és 25 forintot érő szőlő adományozását kérte Györi Jakab számára, „*hadd telepednék itt benn meg, mikor szükség kívánná tudna szolgálni.*”⁵⁵ A hajdúk 1644-ben ismét Rákóczi szolgálatába állottak.

A Bethlen István iránti bizalmatlanság a megegyezés után sem szűnt meg. A fejedelem gyanúját minden felől igyekeztek ébren tartani. A dadai Nagydai György írta januárban: „*valami uiab artalmas dologot forralnak Nagyságod ellen.*”⁵⁶

Ibrányinak továbbra is fontos kötelessége maradt, hogy figyeltesse Bethlenék minden mozgását. Bethlen Péter januárban Trencsénbe ment, mire Ibrányi rögtön megjegyezte: „*Ugian nem niughatnak.*” 1637 első negyedében a váradi kapitány folyton arra vigyázott, hogy mikor jön le Bethlen István Husztról Ecsedbe. Bethlennek Váradon fogva tartott szolgálát a megegyezés szerint elbocsátotta, egy kivételével. „*Nem tudom mit akar, most sincs az eo elmeie helin, senki sincs io remen-*

⁵⁴ 1636. dec. 30. EK. 901. sz. Másnap külön levélben kérte a fejedelem pártfogását a három hadnagy ügyében. Uo. 902. sz.

⁵⁵ 1638. jún. 21. OL., 1640. ápr. 17. EK. 920/e. sz.

⁵⁶ 1637. jan. 25. Hely nélkül. Nagydai György Ibrányinak. OL.

*segben felőle, valamiben mogia lehetne csak el iarna benne, de Isten nem segíti.*⁵⁷ Február közepén az az álhir terjedt el, hogy az öreg Bethlen sereggel ment be Ecsedbe. Ibrányinak nem volt könnyű tíz mérföld távrolról ellenőriztetnie Ecsedet, s a hírek valódiságát.⁵⁸ Közölte a fejedelemmel, hogy „Az varadi predicatorok ... azt akarnak, hofi mind eclesijat követetnenek valakik oda be török köze voltak Betlen Istvannal; bizoni meltan is meg erdemletek nagioib büntetést is annal.”⁵⁹ Szerinte is „igen, igen sok lator ember vagion it mi körülöttünk, Nagyságod ezeknek mind gratiat adott, akik innét az Nagyságod birodalmabol oda voltak Betlen Istvannal.”

Bethlen Péter Trencsénből leküldte a szolgálait, s azt ígérte, hogy hazajön, de még ott maradt az apósánál. „Az apia törökké lett vala, talan a fia németté akar lenni.” Bethlen István sem akar addig eljönni Husztról, míg a fia meg nem jön „talán gratiat hoz az apjának”⁶⁰ II. Ferdinándtól is.

Rákóczi az 1637 március 1-i medgyesi országgyűlésen a Bethlen István ellen hozott törvénycikkeket eltöröltette.⁶¹ Bethlent birtokaiban nem háborgatta ezután, Zólyomi szabadon bocsátását azonban nem teljesítette. A porta beavatkozásától már nem kellett tartania, mert ügyeit ott rendezte. A szultán a nevében megkötött békességről csak utólag értesült. Előzőleg csupán úgy engedte meg a budai vezérnek a hadjáratot, hogy az a perzsa háborút ne gátolja. A Huszain pasa által Rákóczival kötött béke sok tekintetben megalázó volt a portára nézve, ezért a szultán Huszaint elmozdította, a csatátvesztő temesvári pasát március 14-én megölette⁶² és fő tanácsadóját is lenyakasztatta. A megkötött békét azonban a perzsa háború miatt nem bontatta fel, s amikor Rákóczi beszolgáltatva az adót, megkapta a békét megerősítő athnamét.⁶³ A súlyos konfliktusból, mely könnyen trónjába kerülhetett volna, Rákóczi került ki győztesen. A következtetéseket azonban levonta, a portánál nem lehet takarékoskodni az ajándékokkal, s az erdélyi fejedelem nem térhet el Bethlen Gábor politikájától.

Március végén végre bement Ecsedbe Bethlen István, s még megérkezése napján átadták neki a fejedelemtől küldött, s a kiegyezés szerint járó hétezer forintot aranyban. „De igen igen nehezen vötte el, úgy amint Nagyságod intézte vala, úgy mint 2-2 tallérban egy aranyat. Halatlan dolognak mondotta lenni elsőben, de mint-hogy inkább hiszem vagyon is szüksége reá, a szerént elvötte ... Felette igen mentette magát mindenekben, azt mondotta nagy esküvéssel ...: Isten úgy költse fel, vagy soha ágyából fel ne kelhessen, ha Nagyságodnak nem jó akarója, csak hihetne Nagyságod neki, mert valamit ő cselekedett, nem magától volt, hanem az erdélyiek hitták, ujjával mutogathatná meg őket; de ... szíve szerint kívánja, hogy Nagyságod lehessen

⁵⁷ 1637. jan. 28., febr. 8. és 24. Febr. 12-én jelenti, hogy Bethlen István „meg is Huszton nyugszik az setalas utan.” OL.

⁵⁸ 1637. jan. 5. és 8. EK. 906. és 907. sz., febr. 15. OL.

⁵⁹ 1637. márc. 15. OL.

⁶⁰ 1637. febr. 20. EK. 903. sz.

⁶¹ 3. törvénycikk. EOGyE. IX. 589. 1.

⁶² Márciusban még az a hír, remélik, hogy nem ölik meg a temesvári pasát, mert szultána a felesége. De az értékeit 31 szekéren vitték el Nándorfehérvárra. A budai vezér felől rosszat jövendőnek a törökök. Id. lev. márc. 15.

⁶³ T.m. Á.o. II. 502. l., Beke-Barabás i.m. 269., 346. l., Szilágyi S: Levelek és okiratok I. Rákóczy György keleti összeköttetései történetéhez. Bp., 1883. 472–477. l.

az elébbi jó akarója. Mondotta azt is: *Soha rosszabb embereket nem látott, mint a vezér és a vele való basák voltak.*"

Bethlen Péter is hazajött ekkor, s igen óvatosan, hetven gyaloggal és hatvan lovassal ment a káptalanhoz Fogaras ügyében. Egy szekérben, melyet a saját katonái vettek körül, tárgyalt a fejedelem embereivel. *„Sokat panaszkodott Betlen Péter Czeglédi ... uramék előtt, hogy Nagyságod a diplománk [!] kiadása után minden javait, sok szép ménesét, lövészszámit elhordatta minden javaival együtt, a melyik csak könnyen 40 000 forintot megért volna.”*⁶⁴

Ibrányi annyira állásához tartozónak érezte a Bethlenékre való vigyázást, hogy nem tudott ezzel felhagyni. Még júliusban is azt jelentette Rákóczinak: *„Az Ecsedben menő emberem is igen elkésék, még nem jöve meg. Betlen István emberit hogy Nándorfejérvárott látták a Nagyságod emberei, el kell hinni kegyelmes uram, ennek előtt is megírtam vala Nagyságodnak, hogy bejáratja emberit; bizony valóban vigyázaték reájok, de nagy a mező s mind a más birodalmán megyen be, nem győzi ember lesetni, ... mostan is az itt kin az híre, hogy az ő aranyokkal fizettek az hadaknak.”* *„Betlen Pétert hirdetik vala, hogy bement volna Egerre, de ... én még eddig nem hittem, ha igaz volna megtudjuk bizonylyal nemsokára.”*

A váradi kapitány gyanakvása olyan ötlet szülője lett, melynek indítékát nem lehet csupán a fejedelemhez való köteles hűséggel megmagyarázni. Úgy látszik nem tudott a törökkel való békességbe beleszokni, nem tudott lemondani arról, hogy ne bizonyítsa egyre nélkülözhetetlenségét Rákóczinak. Ezért áskálódott akkor is, amikor már nem volt rá oka. Bethlen Istvánnak egy olasz kereskedő Nándorfehérvárról valami adósságlevelet küldött. Erre Bethlen Ecsedből válaszolt. Bepecsétetlen levele Ibrányi kezébe került, aki a levél üresen maradt részét fel akarta Bethlen ellen használni. *„... meg nem tagadhatna, hogi nem az eo pecseti s nem az eo subscriptioja alatt volna, nem tartanam en veteknek akar mint veszthetne ember, csak veszne el az emberek közül.”*

Ugyanaznap írt negyedik levelében, mintha előbbi ötlete fel se merült volna úgy közli, hogy Ecsedben Bethlen István *„Nagyságod egessegeert is igen nagi pohart köszönt harmad magaval, igen meg is itta; de ugi agia Isten egessegere, az meli szíve szerent Nagyságod egessegejert itta meg ... Ha vagion valami szandoka ... az tavalin nagiob szegient akar ismet vallani.”*⁶⁵

Gelei Katona István erdélyi püspök augusztusban valami egyházi ügyben elment Bethlenhez. Az megragadta az alkalmat, s nagy esküvéssel mondta: *„Latom, hogi ketelkedik hozam(!) az erdeli feiedelem eo kegyelme(!), de ha ma az török csaszar minden (had)ereit erette küldene is, es ollian hit levelet küldene is mint az asztal, soha Isten lelke üdvösseget ne agia, ha ... el menne vele az erdeli feidelemsegnek keresesere. Hanem ... be megiek Erdelben ... es az miben tudok mindenekben szolglok ... eo kegyelmenek az feidelemnek.”* A nagyságos címet még ekkor sem adta meg Rákóczinak az öreg Bethlen. A püspök szerette volna, ha *„tökeletes io akaroiava tehetne Betlen Istvan”* a fejedelemnek.⁶⁶

⁶⁴ 1637. márc. 31. EK. 904. sz.

⁶⁵ 1637. júl. 11. EK. 909. és 910. sz., valamint OL. Ezen a napon Ibrányi négy levelet írt a fejedelemnek, melyből három maradt fenn.

⁶⁶ 1637. aug. 21., szept. 29. OL.

Szeptember 23-án Bethlen már készült vissza Husztra,⁶⁷ ott élt csendesen még tizenegy évig, többé bele nem avatkozva az erdélyi politikába. Lassanként Rákóczi és Ibrányi gyanúja is elhamvadt.⁶⁸ A váradi kapitány törökellenesége később sem csökkent, éberén figyelte minden mozdulásukat, energiáját és tehetségét pedig a váradi vár ujjaépítésének nagy munkája kötötte le ezután.

Rákóczi tervei sikerültek, Bethlen támadása nem az ő fejedelemségét döntötte meg, hanem az iktári Bethlen család hatalmát és befolyását. Rákóczi György egyre növekvő birtokaira alapozott abszolutisztikus fejedelmi hatalmát versenytárs többé nem háborgatta. Bethlen Péter és István halála után (1646, 1648) hatalmas birtokaikat, melyek között legjelentősebb az ecsedi uradalom, a fejedelem végre a magáéhoz csatolhatta.⁶⁹

MIHÁLY IBRÁNYI

BEFELSHABER VON NAGYVÁRAD UND DER AUFSTAND VON ISTVÁN BETHLEN IM JAHRE 1636.

(Zusammenfassung)

Der unveröffentlichte Briefwechsel von Mihály Ibrányi beleuchtet den Angriff von István Bethlen im Jahre 1636. und die betont antitürkische Politik von György Rákóczi in diesen Jahren von einer neuen Seite. Der Befehlshaber und Burghauptmann von Nagyvárád (Grosswardein, Oradea), wurde vom Fürsten ausser der militärischen Befehlshaberschaft der Grenzburg damit beauftragt jede Bewegung im „Partium“, im von den Türken besetzten Gebiet und in den benachbarten Komitaten von Ungarn zu melden. Der Überlauf von István Bethlen, dem ehemaligen Gubernator und Fürsten, zu den Türken im Januar 1636. hat Rákóczi deshalb nicht überrascht, weil Ibrányi schon im Dezember die Bewegungen der Leute Bethlens meldete. Hiernach liess der Hauptmann von Nagyvárád Bethlens Sohn, Péter, und seine Leute um Ecsed, sowie die Stimmung im für Rákóczi sehr wichtigen Gebiet der Heiducken (Hajdú) noch schärfer beobachten. Als die friedliche Verständigung von Bethlen und Rákóczi endgültig scheiterte, erfuhr Ibrányi rechtzeitig, in welcher Richtung die Türken angreifen würden. Neben der Kundschafterei war er sehr darauf bedacht, die Heiducken zu gewinnen, Feldtruppen anzuwerben. Die Truppe von Nagyvárád lieferte am 6. Oktober, ohne erst auf die siebenbürgischen Truppen des Fürsten zu warten, den Türken, die Bethlen unterstützten, bei Szalonta eine Schlacht. Nach kurzem Kampf zogen sich beide Truppen zurück, in der Nacht aber hat der Heiduckenleutnant Jakab Györi mit seiner winzigen Truppe die Türken verjagt. Der Fürst hat sich bald mit István Bethlen und mit den Türken abgefunden. Ibrányi aber liess Bethlen solange beobachten, bis er von Ecsed nach Huszt zog. Die Überwachung der Türken gehörte auch nachher zu seinen Grenzburgpflichten.

⁶⁷ 1637. szept. 27. OL.

⁶⁸ „It azaz híre, hofi Pereni Georginet akaria (el)venni Betlen Istvan; az előbi elmenetelekor is mind ugi kezűle az uthoz, hofi Nadasdi Palne(t) nezni megien oda fel, (de) Buda fele tarta az ló szaiat.” Ibrányi. 1638. júl. 24. OL.

⁶⁹ I. Rákóczy György birtokainak gazdasági iratai. Sajtó alá rendezte Makkai László. Bp., 1954. 29–30. l.